

R E C E N Z J A

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

pt. *Psychospoleczne i edukacyjne uwarunkowania funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym (na przykładzie uczniów toruńskich gimnazjów)*

autorstwa Marzenny Szymańskiej-Kudelskiej

promotor rozprawy: prof. dr hab. Marzenna Zaorska, prof. zw. UWM

Ujęcie ogólne

Oddana do recenzji rozprawa doktorska legitymuje się logiczną strukturą, którą stanowią wyraźnie zaznaczone i treściowo powiązane trzy części: I – *Teoretyczne determinanty problematyki zagrożenia gimnazjalistów niedostosowaniem społecznym* (s. 12-174), II – *Metodologiczne założenia badań własnych* (s. 176-198), III – *Wyniki badań – analiza i synteza* (s. 200-376). W ramach wskazanych części wyróżniono ogółem osiem rozdziałów – cztery rozdziały w części pierwszej: I. *Psycho-socjo-kulturowe koncepcje socjalizacji dzieci i młodzieży*, II. *Problematyka zaburzeń zachowania u dzieci i młodzieży – istota, przyczyny, przejawy, konsekwencje. Możliwości działań profilaktyczno-terapeutyczno-resocjalizacyjnych*, III. *Specyfika rozwoju dzieci i młodzieży w okresie preadolescencji i adolescencji*, IV. *Mikrośrodowisko a proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, jeden rozdział w

części drugiej: V. *Założenia i organizacja badań własnych*) i trzy rozdziały w części trzeciej: VI. *Wybrane czynniki psychospołecznego funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, VII. *Wybrane czynniki edukacyjnego funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym oraz ich aspiracje edukacyjno-zawodowe*, VIII. *Zachowania zagrażające gimnazjalistom niedostosowaniem społecznym a psychospołeczno-edukacyjne uwarunkowania danych zachowań*. Wypada odnotować, że treść każdego z wyróżnionych rozdziałów również logicznie usystematyzowano wprowadzając tematycznie uszczegóławiające ich strukturę podrozdziały - cztery w rozdziale I, sześć w II, cztery w III, pięć podrozdziałów w IV, osiem w V, cztery w VI i po pięć w VII i VIII rozdziale. Całość opracowania poprzedza wprowadzenie (s. 6-10), a domyka zakończenie wzbogacone o rekomendacje dla praktyki pedagogicznej: szkolnej, rodzinnej i związanej z funkcjonowaniem uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym w środowisku lokalnym (s.377-386), bibliografia (s. 387-404), spis tabel i wykresów (s. 405-411) oraz streszczenie (s. 412-414) i aneks (s. 415-427). Rozprawa liczy ogółem aż 427 stron, co wskazuje na przesadne uszczegółowienie prezentowanych w pracy zagadnień, szczególnie w części teoretycznej i wyników badań. Ową prezentację można było ograniczyć koncentrując się na kwestiach ściśle związanych z wiodącym problemem teoretycznych analiz i badań, zamiast ich opisu, który aktualnie jest dominujący.

Wprowadzoną przez Doktorantkę strukturę pracy można uznać za prawidłową, bo optymalnie i zarazem trafnie uszczegóławiającą podjęty temat – *Psychospołeczne i edukacyjne uwarunkowania funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym (na przykładzie uczniów toruńskich gimnazjów)*, który tym samym dobrze koresponduje z treścią opracowania. Teoretyczne obudowanie podjętej w rozprawie problematyki badawczej (usytuowanie tematu w literaturze) stanowi bardzo dokładna analiza lokujących się w niej kwestii/problemów szczegółowych wsparta odwołaniami do bogatej literatury przedmiotu. Dokonano zatem szczegółowej prezentacji trafnie wybranych koncepcji socjalizacji dzieci i młodzieży, jak też problematyki zaburzeń zachowania z uwzględnieniem możliwych działań i rozwiązań w zakresie ich profilaktyki i terapii. W tej kompatybilności szeroko analizowanych teoretycznych ujęć i uwarunkowań zaburzeń zachowania u dzieci i młodzieży (szczególnie w okresie dorastania) ze wskazaniem na konieczność uruchamiania działań na rzecz poprawy ich społecznego funkcjonowania i reintegracji w rodzinnym, szkolnym i lokalnym środowisku dostrzegam duży walor recenzowanej pracy. Uwzględniono tym samym niebagatelny wpływ wskazanych mikrośrodków na psychofizyczny rozwój dzieci i młodzieży, kształtowanie ich osobowości, tożsamości, systemu wartości, jak też

jakości społecznych relacji i więzi emocjonalnych w rodzinie, szkole i środowisku lokalnym. Doktorantka już we wstępie podkreśla znaczenie tych środowisk w procesie socjalizacji adolescentów i dodaje, że „*analizując środowisko szkolne uwzględniono tematykę klimatu szkoły, roli wychowawców i nauczycieli oraz właściwości grupy rówieśniczej*” (s. 9). To podkreślenie jest istotne w kontekście znaczenia, jakie na przykład J.R.Harris (1995, 2010) nadaje grupie rówieśniczej (formalnej, szkolnej, jak i nieformalnej) w kreowaniu procesu socjalizacji dzieci i młodzieży. Nie dezawuuując roli rodziny w tym procesie wskazuje na szczególny wpływ rówieśników na kształtowanie i modyfikację zachowań dziecka/ucznia. Przy tym nie mniej istotna jest odpowiednia organizacja pracy szkoły, na co słusznie zwraca uwagę Doktorantka, a dokładniej jej (samo)organizowanie się w celu sprostania rosnącym wymaganiom uczniów, rodziców i innych podmiotów, w różnym stopniu angażujących się w ten proces. W takim podejściu można dostrzec nawiązanie do percepcji szkoły, jako organizacji uczącej się (por. Senge 2002), w której problemy wychowawcze czy porażka edukacyjna każdego ucznia obligują kadrę pedagogiczną do zmiany dotychczasowej organizacji pracy, jak też oferowanego uczniom wsparcia czyniąc je bardziej adekwatnym do ich indywidualnych potrzeb. Powyższe kreuje nowe zadania dla nauczycieli-wychowawców i dyrekcji szkoły, wskazuje na potrzebę modyfikacji systemu ich kształcenia (też doksztalcenia) oraz współpracy z rodzinami uczniów i lokalnym środowiskiem.

W tej części recenzji ustosunkuję się jeszcze do trafności wyboru przez Doktorantkę tematu pracy i zarazem wiodącego problemu teoretycznych analiz i badań, który w kontekście aktualnie dokonujących się zmian w systemie polskiej edukacji przyjmuje nowe, szczególne znaczenie. Badaniami objęto bowiem młodzież uczęszczającą do gimnazjum (typ kształcenia, który wprowadzono w wyniku reformy edukacji w 1999 r.), a więc realizującą ten etap edukacji, który aktualnie zgodnie z Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U., Warszawa, 11 stycznia 2017 r. Poz. 59 i 60) począwszy od 1 września 2017 r. będzie wygaszany i zastępowany przez ośmioletnią szkołę podstawową. Warto przypomnieć, że celem reformatorów wprowadzających gimnazja było utworzenie niewielkiej sieci dużych, dobrze wyposażonych i zatrudniających najlepszych nauczycieli placówek, ale także wyrównanie szans edukacyjnych młodzieży, podniesienie poziomu kształcenia oraz wydłużenie o rok powszechnego nauczania i tym samym opóźnienie progu selekcji uczniów do kolejnego typu szkoły (por. Podczasik, Piotrowska 2017). Gimnazja miały wychowywać młodzież w trudnym okresie dojrzewania, jednak wprowadzenie uczniów do szkół o tradycji i modelu akademickiego kształcenia przy braku innej, bardziej zróżnicowanej oferty szkół ponadpodstawowych, doprowadziło do zapaści procesu wychowania, wzrostu zjawisk

patologicznych oraz zaburzeń w zachowaniu i osobowościowych uczniów (por. Śliwerski 2015; Podczasik, Piotrowska 2017). Badania wykazały także, że nasila się w nich zjawisko społecznej stratyfikacji uczniów, w którym kluczową rolę odgrywa socjokulturowy czy społeczno-kulturowy status ich rodziny (por. Dolata 2008). Prezentowane w rozprawie wyniki badań, których celem było ustalenie psychospołecznych i edukacyjnych uwarunkowań zagrożenia gimnazjalistów niedostosowaniem społecznym, mogą zatem stanowić interesujący punkt odniesienia i porównań dla innych badań, podejmowanych już w nowej, bez gimnazjów, edukacyjnej rzeczywistości. Może pokażą czy wydłużenie okresu kształcenia i wychowania uczniów w jednej szkole i tej samej grupie rówieśniczej ograniczy ich problemy wychowawcze i w nauce, negowanie norm społecznych, zachowania aspołeczne i inne, m.in. też te sygnalizowane wcześniej.

Ujęcie szczegółowe

Nie mając zastrzeżeń do struktury rozprawy i sygnalizując jej nadmiarową objętość, jak też podkreślając walory teoretycznego obudowania podjętego problemu badań i trafności jego wyboru, w tym ujęciu mojej recenzji odniosę się do poszczególnych jej części i rozdziałów, w kolejności w jakiej zostały zamieszczone. Nie będę jednak przywoływać ich treści, co uważam za zbędne, ale dokonywać oceny i tylko wtedy posiłkować się stosownymi fragmentami, gdy będzie to uzasadnione bądź konieczne. Skupię się zatem na wskazaniu tych kwestii czy zagadnień, które w mojej ocenie warte są odnotowania czy podkreślenia.

Część teoretyczną rozprawy stanowią ogółem cztery rozdziały (I-V, s. 9 – 117), których treść odpowiednio ustrukturuowano prezentując na początek, w sposób bardzo szczegółowy, wybrane koncepcje socjalizacji dzieci i młodzieży (rozdział I.). Dokonano zatem bardzo dokładnej prezentacji trafnie wybranych psycho-socjo-kulturowych koncepcji, poprzedzając ich analizę wyjaśnieniami istoty procesu socjalizacji. Kontynuując rozważania opisano koncepcje osobowości w ujęciu Allporta, Rogersa, Murraya, następnie Bandury, Fromma, Horney, Sullivana, jak też Skinnera, Lewina i Wygotskiego, ale bez wyraźnego wskazania tych ich walorów, które mają szczególne znaczenie dla podjętego problemu analiz i badań - zagrożeń wystąpienia niedostosowania społecznego u młodzieży oraz czynników nasilających to zagrożenie. W krótkim podsumowaniu rozdziału pierwszego odniesiono się do wskazanej kwestii, ale uczyniono to zbyt powierzchownie. Rozdział pierwszy domknięto rozważaniami na temat wybranych nurtów pedagogicznych z odniesieniem poglądów głównych ich przedstawicieli do problemu rozwoju społecznego dzieci i młodzieży, które we

wspomnianym podsumowaniu czy zakończeniu też można było wyraźniej zaznaczyć czy podkreślić. Kolejne rozdziały w tej części rozprawy, zgodnie z zapowiedzią Doktorantki, *„...poświęcono wskazaniu specyfiki rozwoju dzieci i młodzieży w okresie preadolescencji i adolescencji. Uwzględniono kwestie rozwoju psychicznego, fizycznego oraz społecznego dzieci w okresie młodszego wieku szkolnego i młodzieży w okresie dorastania”* (s. 9 oraz rozdział III.), które poprzedzono charakterystyką występujących u nich zaburzeń zachowania (rozdział II.). Ostatni w części teoretycznej rozdział *„porusza tematykę wpływu środowiska na socjalizację dzieci i młodzieży”* i dlatego *„przybliżono w nim problematykę najważniejszych środowisk wychowawczych, takich jak środowisko rodzinne, szkolne i lokalne”* (rozdział IV.). Podkreślono szczególne znaczenie tych środowisk dla prawidłowego rozwoju i społecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży. Między innymi wskazano na szczególną rolę nauczyciela-wychowawcy, jego otwartości na potrzeby i możliwości ucznia, ale także na organizację pracy szkoły, jako te czynniki, które mają wpływ na zachowanie ucznia i jego relacje z innymi. Doktorantka eksponuje także rolę grupy rówieśniczej, jako psychologicznie ważnej w kreowaniu procesu socjalizacji dzieci i młodzieży. Wyjaśnia, że *„okres adolescencji to czas, w którym młodzi ludzie poza uzyskaniem sprawności fizycznej i biologicznej zaspokajają ważne potrzeby natury psychologicznej poza najbliższym otoczeniem, czyli rodziną. Młodzież coraz więcej czasu spędza z rówieśnikami, a grupa rówieśnicza w tym czasie staje się dla nastolatków ważnym środowiskiem wychowawczym. Duże znaczenie ma akceptacja rówieśników, poczucie przynależności do grupy rówieśniczej...”* (s.165). Powyższy wątek jest następnie rozwijany ze wskazaniem na problem negatywnej socjalizacji w grupie, wskazaniem jej uwarunkowań i konsekwencji dla dziecka/ucznia. Te interesujące rozważania, wsparte o odwołania do bogatej literatury przedmiotu, domknięto w zakończeniu rozdziału następującą refleksją: *„młodzież gimnazjalna zagrożona niedostosowaniem społecznym wymaga szczególnego zainteresowania, pomocy i uwagi (...). Niekorzystne warunki w rodzinie, szkole, negatywna grupa rówieśnicza mogą spowodować, że adolescenti zwrócą się w kierunku łamania powszechnie akceptowanych norm, zasad, zachowań, które ze społecznego punktu widzenia są szkodliwe nie tylko dla konkretnej osoby, ale i jej otoczenia”*(s.174). Dlatego Doktorantka słusznie podkreśla, że świadomość tych zagrożeń powinna okazać się przydatna dla kreowania działań *„...z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego i profilaktyki społecznej w szkołach i (...) lokalnym środowisku”* (s. 174). To bardzo ważny postulat, który rozwinięto w postaci *rekomendacji dla praktyki pedagogicznej...* w zakończeniu dysertacji.

Reasumując, teoretyczne opracowanie podjętego problemu badawczego w tej części rozprawy uznaję za prawidłowe, aczkolwiek zbyt obszerne i mało skoncentrowane na wiodącym problemie, co już sygnalizowałam w ujęciu ogólnym mojej recenzji. Walorem są wskazania dla praktyki pedagogicznej mające na celu uruchomienie działań zapobiegających wystąpieniu czy eliminujących zagrożenie wystąpienia niedostosowania społecznego młodzieży. Przy tym za równie istotne, poza szeroko rozumianą profilaktyką, uznano działania o charakterze terapeutycznym. Podkreślono konieczność indywidualizowania pracy wychowawczej i terapeutycznej z uczniami i rodzicami.

Drugą część rozprawy stanowi rozdział V. *Założenia i organizacja badań własnych*, logicznie ustrukturuwany, w którym czerpiąc z bogatej i dobrze dobranej literatury metodologicznej Doktorantka nakreśla paradygmatyczne umocowanie podjętych badań, uzasadnia ich strategię (podrozdział 5.1. *Strategia ilościowa (kwantytatywna) oraz strategia jakościowa (kwalitatywna) w badaniach naukowych*; 5.2. *Przyjęty paradygmat badawczy*), prezentuje *przedmiot i cele badań oraz problemy badawcze* (podrozdział 5.3 i 5.4.), opisuje zastosowaną *metodę, techniki i narzędzia badawcze* (podrozdział 5.5), *zmienne i wskaźniki* (podrozdział 5.6), *teren i organizację badań* (podrozdział 5.7), a w ostatnim podrozdziale (5.8) dokonuje charakterystyki objętych badaniami uczniów. Wprowadzona struktura porządkuje założenia metodologiczne badań i następnie prezentację ich wyników w kolejnych trzech rozdziałach trzeciej części rozprawy (III. *Wyniki badań – analiza i synteza*): VI – *Wybrane czynniki psychospołecznego funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, VII – *Wybrane czynniki edukacyjnego funkcjonowania gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym oraz ich aspiracje edukacyjno-zawodowe*, VIII – *Zachowania zagrażające gimnazjalistom niedostosowaniem społecznym a psychospołeczno-edukacyjne uwarunkowania danych zachowań*, wzbogaconą czy rozwiniętą o ich podsumowanie dokonane w *zakończeniu*.

Analizując dokładniej treści wyróżnionych w tej części pracy rozdziałów i ich podrozdziałów wypada na początek ustosunkować się do wybranej przez Doktorantkę ilościowej strategii badań lokującej się w paradygmacie pozytywistycznym. A doprecyzowując słowami Doktorantki „...*badania (...) nad zagadnieniem psychospołeczno-edukacyjnych uwarunkowań zagrożenia gimnazjalistów niedostosowaniem społecznym ulokowano (...) w modelu badań dedukcyjnych, ilościowych (kwantytatywnych) w paradygmacie pozytywistycznym (scjentyistycznym)*” (s.179). Ta strategia, a zwłaszcza jej walory i możliwości zastosowania w podjętych badaniach, została przedstawiona i uzasadniona w sposób nie budzący zastrzeżeń. Doktorantka, argumentując swój wybór m.in.

wskazuje na konieczność wyselekcjonowania tych czynników, które mogą mieć istotny wpływ na funkcjonowanie psychospołeczne i w środowisku szkolnym badanej grupy gimnazjalistów oraz potrzebę ustalenia zależności między tymi czynnikami/zmiennymi. Tak więc nadrzędnym celem badań było określenie psychospołecznych i edukacyjnych uwarunkowań zagrożenia gimnazjalistów niedostosowaniem społecznym. Dodam, że wyróżniono zarówno cele teoretyczne, jak i praktyczne, które stanowiły dla Doktorantki inspirację do opracowania, przedstawionych w zakończeniu rozprawy, propozycji działań o charakterze profilaktyczno-terapeutycznym, a więc wskazań do pracy z uczniami zagrożonymi niedostosowaniem społecznym, ale także z ich rodzinami i lokalnym środowiskiem. W tym miejscu wypada podkreślić, na co też zwraca uwagę Doktorantka, że trudno jest ustalić i zarazem odróżnić te zachowania uczniów, które można uznać jako zagrażające wystąpieniem tego problemu od tych, które nim są, a więc jednoznacznie wskazują na niedostosowanie społeczne danego ucznia. Doktorantka w pełni reflektowała te trudności, bowiem sygnalizowała je już w części teoretycznej rozprawy próbując wskazać istotne między nimi różnice, które przede wszystkim wyrażają się w nasileniu pewnych/określonych zachowań przejawianych przez uczniów. Dlatego w wyborze terenu badań, jak też grupy badawczej posiłkowała się pomocą i merytorycznym wsparciem profesjonalistów – pedagogów szkolnych i wychowawców klas. Wybór placówek był bowiem podyktowany pewnymi zjawiskami, cechami czy wskaźnikami pewnych zjawisk, które można było *odnaleźć na właściwym terenie*, a więc na terenie gimnazjów, w których badaniami objęto uczniów przejawiających (w ocenie wychowawców i pedagogów szkolnych) zachowania wskazujące na to, że są oni zagrożeni niedostosowaniem społecznym. Powyższe uzasadniało celowy wybór uczniów do badań, którego kryteria dobrze uzasadniono. Badaniami objęto ogółem 181 uczniów klas I-III, w wieku 14-18 lat, uczęszczających do siedmiu, wybranych ze względu na wskazany cel badań, szkół gimnazjalnych (publicznych) funkcjonujących na terenie miasta Torunia. Jak przypuszczam, na dokonany wybór szkół i uczniów do badań, niebagatelne wpływ miało także zawodowe, pedagogiczne doświadczenie Doktorantki.

Adekwatnie do przyjętych celów sformułowano problemy badawcze – trzy główne i w ramach każdego z nich po cztery problemy szczegółowe (pomijam ich przytaczanie), bez podawania przypuszczalnych na nie odpowiedzi – hipotez, co odpowiednio uzasadniono. Argumentacja, że nie zawsze „(...) *nawet w badaniach realizowanych w paradygmacie normatywnym, stawiane są hipotezy badawcze. Można tego nie czynić realizując np. badania o charakterze diagnostycznym, a takimi badaniami...*”, jak podkreśla Doktorantka, „...były

badania własne” i dodaje, że „...biorąc pod uwagę bogatą literaturę naukową na temat generalnie rzecz ujmując problematyki niedostosowania społecznego, w tym także zagrożenia niedostosowaniem społecznym współczesnej młodzieży, można było pokusić się o sformułowanie hipotez badawczych, jednakże takie zachowanie byłoby stosunkowo ryzykowne, o znamionach stygmatyzacji, a nawet wątpliwe z etycznego oraz humanistycznego punktu widzenia” (s. 185) jest wystarczająca i przekonująca. Badania miały bowiem charakter diagnostyczny, zatem ze wskazanych powodów nie jest konieczne przyjmowanie czy formułowanie hipotez. Następnie określono zmienne, które można było lepiej usystematyzować, doprecyzować, aby ułatwić jednoznaczne rozróżnienie zmiennych zależnych i niezależnych w ramach danego/danych problemów badawczych. Wprawdzie przedstawiono je w tabeli, ale bez odpowiedniego wskazania, zaznaczenia czy przypisania do wcześniej wyłonionych pytań badawczych. Logiczne uporządkowanie wszystkich zmiennych i ich wskaźników poprzez ich przyporządkowanie odpowiednim problemom ułatwiłoby percepcję tej części pracy. Adekwatnie do paradygmatycznych ustaleń, przyjętego celu i sformułowanych problemów badawczych wybrano metodę i techniki badawcze, a w ramach technik możliwe narzędzia badań. Dobór metody (sondażu diagnostycznego), jak też technik (testów psychologicznych: Skali Wartości Rokeacha – RVS; autorstwa Milтона Rokeacha, Listy Wartości Osobistych – LWO; autorstwa Zygryfryda Juczyńskiego oraz wywiadu, ankiety i analizy dokumentów) i narzędzi badawczych w zasadzie nie budzi zastrzeżeń; jest przez Doktorantkę uzasadniony i dość przejrzysto zaprezentowany. Przy czym narzędzie do badań ankietowych Doktorantka skonstruowała samodzielnie, a w analizie uzyskanych wyników badań zastosowano dobrze dobrane testy statystyczne.

Podjęte problemy badawcze wyrażone pytaniami: 1. *Na czym polega specyfika wybranych czynników z obszaru psychospołecznego funkcjonowania młodzieży gimnazjalnej, jak system wartości, dominujące wartości osobiste, aspiracje (edukacyjno-zawodowe, osobiste, rodzinne, społeczno-polityczne, dotyczące spędzania czasu wolnego), sytuacja rodzinna oraz sytuacja w środowisku lokalnym gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym?* 2. *Na czym polega specyfika wybranych czynników z obszaru edukacyjnego funkcjonowania młodzieży gimnazjalnej, jak oceny z zachowania, średnia ocen i trudności szkolne, preferowane przedmioty szkolne i treści programowe, zajęcia dodatkowe na terenie szkoły, uzyskiwana pomoc psychologiczno-pedagogiczna, relacje z rówieśnikami, relacje z nauczycielami gimnazjalistów zagrożonych niedostosowaniem społecznym?* i 3. *Na czym polega zależność pomiędzy zachowaniami zagrażającymi gimnazjalistom niedostosowaniem społecznym a wybranymi czynnikami warunkującymi ich funkcjonowanie*

psychospoleczno-edukacyjne, jak sytuacja rodzinna, średnia ocen, oceny z zachowania, trudności szkolne i treści programowe, zajęcia dodatkowe na terenie szkoły, uzyskiwana pomoc psychologiczno-pedagogiczna, relacje z rówieśnikami i nauczycielami? percypuję, jako wysoce aktualne, zwłaszcza w kontekście dokonującej się zmiany w systemie polskiej edukacji skutkującej wygaszaniem kształcenia na poziomie gimnazjum i zastępowania tego etapu edukacji przez ośmioletnią szkołę podstawową. Tę kwestię, jako bardzo istotną, w związku z wyborem tematu i problemu badań, sygnalizowałam i wskazywałam jako walor już w części ogólnej mojej recenzji.

Prezentacja odpowiedzi na postawione problemy/pytania badawcze następuje w kolejnej – III części rozprawy – w rozdziałach VI-VIII oraz w *Zakończeniu*. Wyniki badań pozwoliły bowiem ustalić czy określić psychospoleczne i edukacyjne uwarunkowania zagrożenia objętych badaniami uczniów toruńskich gimnazjów problemem społecznego niedostosowania, jak też wskazać relacje między zachowaniami zagrażającymi tym uczniom niedostosowaniem społecznym, a ich psychospoleczną i edukacyjną sytuacją. Między innymi wykazały, że uczniowie w wieku 16-18 lat częściej niż uczennice przejawiali wysoce ryzykowne zachowania *lokujące się w obszarze uzależnień i wchodzenia w konflikt z prawem* (s. 377). Innym interesującym wynikiem jest wskazanie na system wartości badanej młodzieży, który koncentruje się na najbliższym rodzinnym środowisku i przyjaciółach oraz znajomych. Mniej istotne dla badanych uczniów są takie wartości, które służą całemu społeczeństwu, a zatem wartości prospołeczne czy obywatelskie. Pokazuje to m.in. problem zatamizowania naszego społeczeństwa, małą otwartość na wartości nie związane z najbliższą rodziną jak też stosunkowo niską prospołeczność sygnalizowaną np. w cyklicznie publikowanej *Diagnozie społecznej – raporcie opracowywanym przez Czapińskiego i Panka*. To poważna kwestia, która powinna być uwzględniana w toku edukacji; wskazane jest aby uczniowie uczyli się kooperacji i obywatelskich postaw. Otwarcie na działania pomocowe, bycie potrzebnym innym było wartością o większej wadze dla uczennic niż uczniów; przy tym wszyscy badani do cech, które w sobie cenią najbardziej zaliczyli uczciwość, dobroć, obowiązkowość i brak nałogów.

Wyniki badań pozwoliły również ustalić, że celem dążeń objętych badaniami uczniów – gimnazjalistów jest przede wszystkim założenie rodziny, a te związane z dobrami materialnymi mają zagwarantować dobre i wygodne życie. Zaś aspiracje edukacyjne i zawodowe młodzieży zagrożonej społecznym niedostosowaniem koncentrują się na wyborze i ukończeniu szkoły i pozyskaniu zawodu dającego szansę szybkiego podjęcia pracy i

usamodzielnienia się. Kontynuowanie edukacji w szkole średniej częściej deklarowały uczennice niż uczniowie. Można przypuszczać, że miało na to wpływ środowisko rodzinne badanych, a dokładniej stosunkowo niski poziom wykształcenia rodziców (najczęściej na poziomie szkoły zawodowej) i ich aspiracji edukacyjnych czy zainteresowania karierą edukacyjną dziecka. Warto odnotować, że badani uczniowie zagrożeni niedostosowaniem społecznym często mieli zaburzone relacje z rówieśnikami i nauczycielami, przejawiali zachowania agresywne czy przemocowe na terenie szkoły, mieli trudności w nauce (niską średnią ocen), w niewielkim stopniu interesowały ich zajęcia dodatkowe, jak też rzadko korzystali z oferowanej im pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Dlatego Doktorantka zaproponowała konkretne działania i rozwiązania w przestrzeni szkolnej, rodzinnej i lokalnego środowiska, których celem jest zapobieganie wystąpieniu takich sytuacji, a jeśli to konieczne prowadzenie terapii dzieci i młodzieży zagrożonej społecznym niedostosowaniem.

Konkluzja

Mając na uwadze wskazane walory pracy, a w szczególności aktualność i wagę podjętych w niej problemów związanych z szeroko analizowanymi uwarunkowaniami funkcjonowania uczniów szkół gimnazjalnych zagrożonych niedostosowaniem społecznym, przy uwzględnieniu pewnych słabości, wyartykułowanych w części ogólnej i szczegółowej recenzji, uznaję, że spełniono warunki określone w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595, Dz. U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365, Dz. U. z 2011 r. Nr 84 poz. 455, z 2014 r. poz. 1198). Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pani mgr Marzenny Szymańskiej-Kudelskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

